

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 330.3:347.77

СУПЕРЕЧНОСТІ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

CONTRADICTIONS OF INTELLECTUAL PROPERTY DEVELOPMENT UNDER POSTINDUSTRIAL TRANSFORMATIONS

Вірченко В.В.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Статтю присвячено дослідженню сутності економічних суперечностей, які супроводжують розвиток відносин інтелектуальної власності. Визначено передумови виникнення та основні види суперечностей розвитку інтелектуальної власності в постіндустріальній економіці. Досліджено суперечність між немайновою природою результатів інтелектуальної діяльності та майновим характером прав інтелектуальної власності. Проаналізовано вплив інтелектуальної власності на реалізацію конкурентних переваг та формування монопольної влади підприємств на сучасних товарних ринках.

Ключові слова: інтелектуальна власність, суперечності, комерціалізація, винятковий характер, монопольна влада.

Статья посвящена исследованию сущности экономических противоречий, которые сопровождают развитие отношений интеллектуальной собственности. Определены предпосылки возникновения и основные виды противоречий развития интеллектуальной собственности в постиндустриальной экономике. Исследовано противоречие между неимущественной природой результатов интеллектуальной деятельности и имущественным характером прав интеллектуальной собственности. Проанализировано влияние интеллектуальной собственности на реализацию конкурентных преимуществ и формирование монопольной власти предприятий на современных товарных рынках.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, противоречия, коммерциализация, исключительный характер, монопольная власть.

Article is devoted to analysis of the nature of economic contradictions that inevitably accompany the incremental development of intellectual property relations. General types of contradictions of intellectual property development under postindustrial transformations are defined. Preconditions for genesis of contradictions of intellectual property development are investigated. Contradiction between intangible nature of intellectual activity's results and pecuniary character of intellectual property right is considered. Influence of intellectual property on company's competitive advantages and monopoly power of enterprises on modern globalized product markets is analyzed.

Key words: intellectual property, economic contradictions, commercialization, exceptional nature, monopoly power.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Перетворення інтелектуального капіталу на визначальний чинник суспільного прогресу, а також основоположний фактор конкурентоспроможності підприємств на сучасних глобалізованих ринках зумовило глибоке проникнення інтелектуальної власності в усі сфери суспільного життя. Формування постіндустріальної економіки, переважаючої інтелектуальної праці над фізич-

ною, впровадження інтелектуально-інформаційних технологій у виробництво, утвердження знань і інформації як провідних чинників соціально-економічного розвитку спричинили фундаментальні структурні зміни в економічній системі, а також створили умови для розвитку творчої інноваційної діяльності людини і піднесення ролі інтелектуальної праці у житті суспільства.

Водночас поряд з активним зростанням частки доданої вартості, створеної з викорис-

танням об'єктів інтелектуальної власності, у структурі ВВП провідних країн світу відбувається неперервне ускладнення суспільно-економічних відносин, які виникають у процесі привласнення і відчуження результатів літературно-мистецької та науково-технічної діяльності людини. Як наслідок, розвиток відносин інтелектуальної власності в умовах постіндустріальних трансформацій супроводжується появою складних за своїм характером економічних суперечностей.

Зазначені суперечності за певних обставин не лише можуть негативно впливати на економічну динаміку, а й зумовлювати конфлікт інтересів учасників відносин інтелектуальної власності та підвищувати рівень трансакційних витрат на ринку об'єктів інтелектуальної власності. У цих умовах дослідження сутності, передумов виникнення та основних видів суперечностей розвитку інтелектуальної власності у постіндустріальній економіці перетворюється на актуальну проблему економічної науки, вирішення якої є головною передумовою мінімізації конфліктів та гармонізації інтересів учасників суспільно-економічних відносин у сфері інтелектуальної власності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Економічна природа, специфіка відносин інтелектуальної власності та окремі суперечності їх реалізації були висвітлені як у вітчизняній, так і в зарубіжній економічній літературі. Належне місце в розробленні цієї наукової тематики займають праці В.Д. Базилевича, О.П. Орлюк, О.В. Стівця, К. Мея, Б. Холла та ін.

В.Д. Базилевич дослідив зміст інтелектуальної власності та виокремив три види суперечностей, що супроводжують розвиток відносин у сфері привласнення результатів інтелектуальної діяльності [1, с. 161–165]. О.П. Орлюк проаналізувала суперечливий вплив інтелектуальної власності на кон'юнктуру сучасних ринків та довела, що інтелектуальна власність може виступати не лише інструментом конкурентної боротьби, а й джерелом монопольної влади [4, с. 34–35]. О.В. Стівець дослідив суперечливий вплив охорони та захисту прав інтелектуальної власності на рівномірність розподілу доходів між країнами центру та периферії у системі глобальних економічних відносин та світогосподарських зв'язків [5, с. 181–182].

К. Мей охарактеризував суперечність між економічними інтересами суб'єктів господарювання у сфері активного захисту прав інтелектуальної власності та потребами інноваційного розвитку економіки [8, с. 33–35]. Б. Холл здійснив системний аналіз суперечностей суспільних та приватних економічних інтересів у галузі привласнення інтелектуального капіталу, комерціалізації інтелектуальної власності та трансферу технологій [7, с. 18–19].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Водночас питання, пов'язані з комплексним аналізом сутності та передумов виникнення суперечностей розвитку інтелектуальної власності в умовах формування постіндустріальної цивілізації у розрізі їх основних видів, на нашу думку, так і не отримали належного висвітлення у науковій літературі. У розглянутих вище працях суперечності у сфері інтелектуальної власності досліджуються переважно розрізнено та без урахування об'єктивних передумов їх генезису.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті полягає у комплексному дослідженні суперечностей розвитку інтелектуальної власності в умовах постіндустріальної трансформації світової економіки. Завдання дослідження підпорядковані досягненню поставленої мети і спрямовані на: вивчення сутності та специфіки суперечностей розвитку інтелектуальної власності; визначення базових передумов виникнення суперечностей розвитку інтелектуальної власності, що зумовлені як економічною природою цих відносин, так і постіндустріальною трансформацією світової економіки; змістовний аналіз основних видів суперечностей, що супроводжують розвиток інтелектуальної власності та прямо чи опосередковано впливають на економічну динаміку в умовах формування постіндустріального суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Суперечності розвитку інтелектуальної власності являють собою об'єктивно існуючі, іманентно притаманні відносинам інтелектуальної власності повторювані взаємодії протилежних за своїм характером і водночас діалектично взаємопов'язаних економічних явищ і процесів, що зумовлюють поступову трансформацію відносин у сфері інтелектуальної діяльності та розвиток інституційного забезпечення реалізації інтелектуальної власності. Вирішення наявних суперечностей та поява нових є постійним джерелом розвитку відносин інтелектуальної власності, які становлять базис постіндустріальної економіки та перетворюються на основну продуктивну силу суспільного виробництва.

Відносини інтелектуальної власності, які пов'язані із привласненням та комерціалізацією результатів інтелектуальної творчої діяльності людини, відіграють важливу роль у постіндустріальній економіці. Потрапляючи у сферу господарського обігу, об'єкти інтелектуальної власності трансформуються в інтелектуальний капітал, який формує інноваційний потенціал підприємств та забезпечує конкурентоспроможність їхньої продукції на глобалізованих ринках.

При цьому однією з ключових проблем, що виникають у процесі реалізації та розвитку відносин інтелектуальної власності, є значна кіль-

кість суперечностей, які за відсутності належного інституційного регулювання можуть призвести до зростання трансакційних витрат в економіці та зниження у господарюючих суб'єктів стимулів до вкладання коштів в інтелектуальний капітал та комерціалізації інтелектуальної власності. На нашу думку, можна виділити три основні передумови виникнення суперечностей у сфері інтелектуальної власності. По-перше, постіндустріальна трансформація світової економіки не лише сприяє повноцінній реалізації усіх аспектів інтелектуальної власності у сфері суспільного виробництва, а й зумовлює залучення до сфери інтелектуальної власності великої кількості абсолютно різних за своїми інтересами економічних суб'єктів.

Учасники відносин інтелектуальної власності не лише відзначаються різними економічними інтересами, а й належать до абсолютно різних сфер економічної діяльності та соціальних стратів. Різні світогляди, ціннісні орієнтації, рівень доходів та правова свідомість учасників відносин інтелектуальної власності, що охоплюють практично всіх членів суспільства, є одними з основних джерел складних суперечностей у сфері інтелектуальної власності. Невідповідність економічних інтересів різних груп суб'єктів відносин інтелектуальної власності зумовлює опортуністичну поведінку учасників ринку інтелектуальної власності, порушення прав інтелектуальної власності, а також використання корпораціями майнових прав інтелектуальної власності для створення ринкових бар'єрів та збільшення власної монопольної влади.

По-друге, одними з джерел суперечностей є винятковий характер та складна структура права інтелектуальної власності, що значно вирізняє його від інших інститутів права власності. Право інтелектуальної власності має дуалістичну природу, тобто включає у себе майнові та немайнові права, об'єктивні та суб'єктивні права, позитивні та негативні права, що знаходяться у діалектичному взаємозв'язку та взаємозалежності. Крім того, воно має винятковий характер, тобто виникає на основі закону, а не внаслідок цивільно-правових угод, обмежене в часі та просторі, тобто захищається протягом визначеного терміну і на визначеній території.

Інтелектуальна власність має винятково персональний характер, тобто її первинним суб'єктом є фізична особа-творець, що своєю інтелектуальною працею створила певний інтелектуальний продукт. При цьому тільки людина може наділитися немайними правами інтелектуальної власності. Лише у певних, чітко визначених законом випадках первинним суб'єктом права інтелектуальної власності може стати держава або юридична особа. Розглянуті вище особливості ускладнюють відносини інтелектуальної власності та можуть призводити до свідомого або неумисного незаконного привласнення об'єктів інте-

лектуальної власності окремими учасниками цивільного обігу.

По-третє, результати інтелектуальної діяльності завдяки нематеріальній природі легко тиражуються та поширюються, тому вимагають спеціального правового, технічного та організаційного захисту. Об'єкти інтелектуальної власності є нематеріальними за своєю природою, хоча зазвичай і зберігаються на матеріальному носії, при цьому право власності на них прямо не пов'язане із власністю на матеріальні об'єкти, в яких вони втілюються. Крім того, переважна частина їх вимагає державної реєстрації, а обов'язковою умовою надання правового захисту об'єктам інтелектуальної власності є їх відповідність чітко визначеним вимогам [1, с. 159].

Через нематеріальний характер об'єкти інтелектуальної власності є невідчужуваними, тому в рамках розпорядження відчужується не об'єкт, а права на нього, а також невичерпними, тобто вони не зношуються і не втрачають властивостей унаслідок тривалого використання, хоча й підлягають моральному зносу. Інтелектуальна праця настільки сильно сполучає творця і створене ним нематеріальне благо, що твір стає ніби частиною його особистості. Завдяки цьому інтелектуальна власність базисно реалізується не в контексті суспільних відносин, а в безпосередній належності результату інтелектуальної діяльності певному суб'єкту, що ґрунтується на ставленні до нього як до власного.

Зазначені вище передумови зумовлюють постійне відтворення у рамках відносин інтелектуальної власності суперечностей, тобто повторюваних взаємодій, протилежних за своїм характером і водночас діалектично взаємопов'язаних економічних явищ і процесів.

Однією із суперечностей, що найбільш чітко проявила себе відразу після виникнення інтелектуальної власності, є суперечність між сутністю інтелектуальної власності як важливого чинника конкурентоспроможності суб'єкта господарювання та її формою прояву як джерела монопольної влади на сучасних товарних ринках.

Кожен об'єкт інтелектуальної власності у процесі комерціалізації перетворюється на інтелектуальний капітал, який слугує потужним джерелом конкурентних переваг підприємства на ринку.

По-перше, об'єкти інтелектуальної власності, зокрема винаходи, корисні моделі та промислові зразки, забезпечують ефективну організацію та безперервність виробництва на підприємстві, низький рівень браку та високу якість продукції. Все це підвищує виробничий потенціал підприємства.

По-друге, наявність у складі активів підприємства об'єктів інтелектуальної власності підвищує його інноваційну спрямованість, а також інвестиційну привабливість, що дає під-

приємству змогу залучати фінансові ресурси із зовнішніх джерел, а також мобілізувати внутрішні резерви. Таким чином, інтелектуальний капітал дає змогу підприємству швидко реагувати на потреби ринку й оперативно задовольняти запити споживачів.

По-третє, використання інтелектуальної власності в господарській діяльності дає змогу продавати продукцію з високою часткою доданої вартості, збільшувати обсяг виручки від реалізації і, відповідно, прибутку, що є важливим внутрішнім джерелом фінансування для підприємства. Своєю чергою, це забезпечує конкурентоспроможність підприємства в сучасних умовах як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках.

По-четверте, інтелектуальна власність підвищує загальну ефективність фінансово-господарської діяльності підприємства, оскільки дає змогу мінімізувати витрати за рахунок використання інноваційних ресурсозберігаючих технологій, підвищити якість продукції та ефективність управління діяльністю на основі провадження сучасних інтелектуально-інформаційних технологій, стимулювати збут продукції за рахунок використання засобів індивідуалізації (товарних знаків, фірмового найменування, географічних позначень), а також реалізувати інноваційну продукцію й отримувати додатковий дохід у формі ліцензійних платежів за використання об'єктів інтелектуальної власності.

Водночас, створюючи конкурентні переваги для підприємства, інтелектуальна власність також слугує потужним джерелом монопольної влади на ринку [4, с. 34]. Зазначена економічна суперечність виникає завдяки специфіці інтелектуальної власності як соціально-економічної категорії.

Кожен об'єкт інтелектуальної власності має творчий характер, відзначається новизною та оригінальністю. Інтелектуальна праця настільки сильно сполучає творця і створене ним нематеріальне благо, що результат інтелектуальної діяльності стає ніби частиною його особистості й набуває оригінальної форми, яка не має прямих аналогів. Завдяки цьому порівняно зі звичайними споживчими товарами об'єкти інтелектуальної власності практично не мають субститутів і характеризуються низькою, а іноді й нульовою, граничною нормою заміщення на ринку. Крім того, право інтелектуальної власності має законодавчо врегульований винятковий характер, тобто жодна особа, крім тієї, кому воно належить, не може здійснити використання об'єкта власності, не маючи на це дозволу особи, яка володіє винятковими правами. Тобто винятковий характер права дає можливість творцю на власний розсуд здійснювати закріплені законом правомочності щодо результатів його творчої діяльності. Таким чином, невідтворюваність об'єктів інтелектуальної власності, що зумовлюється їх оригінальністю, новизною і

творчим характером, а також винятковий характер права інтелектуальної власності є джерелами монопольної влади, якою наділяється творець інтелектуального продукту.

Монополізація ринку негативно позначається на рівні суспільного добробуту, оскільки призводить до необґрунтованого зростання цін на продукцію, а також знижує стимули до впровадження сучасних науково-технічних досягнень у виробництво, зниження витрат виробництва та підвищення його ефективності [3, с. 323–324].

Фактично специфічні характеристики інтелектуальної власності дають змогу великим корпораціям зміцнювати свою монопольну владу та встановлювати бар'єри для входження на ринок, придушуючи в такий спосіб конкуренцію. Джерелами монопольної влади у такому разі виступають два чинники: монопольне володіння унікальним ресурсом (об'єктами інтелектуальної власності) та інституційні передумови (закріплені законодавчо винятковий характер права інтелектуальної власності). Володіючи винятковими правами на певні об'єкти інтелектуальної власності, підприємство отримує можливість концентрувати виробництва або реалізацію товару на ринку та встановити контроль над певними його сегментами.

Як уже зазначалося раніше, виняткові права можуть слугувати ринковим бар'єром для конкурентів і використовуватися підприємством як ефективний інструмент агресивної конкурентної стратегії, що передбачає застосування механізмів судового захисту прав інтелектуальної власності з метою тиску на конкурентів [8, с. 34]. Прикладом подібної економічної поведінки може слугувати історія патентної «війни» між компаніями Apple і Samsung, що розпочалася у 2011 р. Apple звинуватив південнокорейську компанію у порушенні патентного законодавства та копіюванні власних дизайнерських і технологічних рішень. У результаті в 2012 р. Високий регіональний суд м. Дюссельдорф (Німеччина) заборонив продаж на території Євросоюзу планшетного комп'ютера Galaxy Tab 7.7, що до цього часу складав конкуренцію на ринку продукції Apple.

Крім того, кожне підприємство, усвідомлюючи потенційні високі прибутки, пов'язані з виробництвом нової, оригінальної продукції з унікальними характеристиками, які зумовлюються використанням об'єктів інтелектуальної власності, може вдаватися й до інших заходів, спрямованих на максимальну «комерціалізацію» монопольної влади. Зокрема, йдеться про використання цінової дискримінації, що повною мірою проявляється під час укладання ліцензійних угод у сфері інтелектуальної власності.

Володіючи винятковими правами на об'єкт інтелектуальної власності, особа набуває можливості встановлювати для різних покупців різну вартість ліцензії на використання одного і того ж інтелектуального продукту. Проаналізувавши

зміст та структуру ліцензійного договору, можна з упевненістю стверджувати, що він створює усі умови для цінової дискримінації, оскільки може передбачати заборону перепродажу прав третім особам (заборону субліцензії), видачу ліцензій, які діють на різних територіях (цінова дискримінація у просторі), видачу ліцензій із різним терміном дії (цінова дискримінація у часі), а також установлення різних ліцензованих обсягів виробництва продукції (цінова дискримінація за обсягами споживання).

Таким чином, реалізуючи свою монопольну владу, підприємство встановлює ціну на продукцію на рівні, вищому від рівноважного. У результаті попит на продукцію зменшується порівняно з рівноважним обсягом за умов вільної конкуренції, як і обсяг реалізації продукції монополістом. Проте втрати, понесені у результаті зменшення обсягу реалізації, компенсуються додатковим прибутком від установлення монопольно високої ціни на продукцію. У такий спосіб монополіст перекладає частину своїх витрат на контрагентів і водночас отримує високу монопольну ренту.

Посилення монопольної влади та монополізація ринку призводять до неповного завантаження виробничих потужностей, зниження капіталовкладень в інноваційну діяльність, а також поступового підвищення собівартості товарів та послуг [7, с. 18]. При цьому рівновага в умовах монополізації ринку зберігається, але за більш високого рівня цін та значно меншого обсягу пропозиції, що максимально негативно позначається на рівні суспільного добробуту та перерозподіляє частину суспільного продукту на користь монополіста.

Важливу суперечність інтелектуальної власності є невідповідність між нематеріальним змістом об'єктів інтелектуальної власності та матеріальною формою їх вираження. Результати інтелектуальної діяльності, втілюючись в об'єктах інтелектуальної власності, зберігають свою ідеальну нематеріальну природу. Незважаючи на цей факт, об'єктивно необхідним складником комерціалізації інтелектуальної власності є виробництво на її основі матеріальної продукції, що зазвичай має споживче призначення. Реалізація зазначеної продукції є джерелом доходу, частина якого згодом перерозподіляється на користь власника прав інтелектуальної власності.

Як зазначає В.Д. Базилевич, на відміну від традиційних товарів продукти інтелектуальної творчої діяльності людини є нетоварними за своєю природою благами [2, с. 12]. Зазначені особливості притаманні всім об'єктам інтелектуальної власності, що є результатом літературно-мистецької або науково-технічної діяльності. Зокрема, невідчужуваними та невідтворюваними за своєю природою нематеріальними благами можна вважати: об'єкти авторського і суміжних прав, які належать до результатів літературно-мистецької інтелекту-

альної діяльності; об'єкти промислової власності, які належать до результатів науково-технічної інтелектуальної діяльності; засоби індивідуалізації, які зменшують невизначеність і виконують інформаційну функцію на товарних ринках; нетрадиційні об'єкти, серед яких виокремлюють наукове відкриття, раціоналізаторську пропозицію, сорти рослин і породи тварин, а також комерційну таємницю, ноу-хау і компонування інтегральних мікросхем.

Важливу роль у перетворенні результатів творчої діяльності на об'єкт ринкового обміну відіграє право інтелектуальної власності, що забезпечує механізм трансформації результатів творчої праці в об'єкт цивільно-правових відносин. У процесі комерціалізації інтелектуальний продукт залучається до господарського обігу і виконує роль важливого фактору виробництва в умовах постіндустріальної економіки. Своєю чергою, вироблені з використанням об'єктів інтелектуальної власності економічні блага виробничого або споживчого призначення набувають матеріальної природи і стають об'єктом товарно-грошових відносин [2, с. 13].

Об'єктивізуючись у матеріальній формі, результати інтелектуальної діяльності перетворюються на товар, що не лише є джерелом прибутку для підприємства, а й слугує найповнішому задоволенню споживчих та виробничих потреб економічних суб'єктів. На противагу об'єктам інтелектуальної власності вироблені з їх використанням матеріальні блага відзначаються принципово іншими характеристиками, які зумовлюються їхньою товарною природою. Передусім товар є продуктом виробничо-економічної, а не інтелектуальної діяльності, вартісні характеристики якого визначаються собівартістю, основу якої становлять зазвичай собівартість та операційні витрати підприємства.

Товар володіє наперед визначеним комплексом споживчих якостей та корисних властивостей, які спрямовані на задоволення потреб широкого кола споживачів. Водночас продукт інтелектуальної праці передусім зорієнтований на реалізацію оригінального креативного задуму творця та задоволення його індивідуальних потреб. Подальша комерціалізація лише дає змогу творцю отримати прибуток від власної інтелектуальної діяльності та наблизити продукт власної творчої праці до споживачів.

У процесі тривалого використання товар поступово втрачає свої властивості і врешті-решт перестає бути придатним для споживання. Об'єкт інтелектуальної власності завдяки своїй ідеальній природі та нематеріальному характеру, навпаки, у процесі споживання не зношується і не втрачає властивостей. Окрім того, він стимулює інтелектуальний розвиток особистості споживача і в такий спосіб зумовлює появу нових інтелектуальних продуктів у майбутньому.

Товар завжди характеризується суспільною споживною та міновою вартістю, тобто здатний

вільно обмінюватися та задовольняти потреби широких верств населення. Об'єкт інтелектуальної власності завдяки своїм специфічним властивостям є носієм індивідуальної споживної та мінової вартості. При цьому його реальну вартість може оцінити лише невелике коло фахівців, які купують об'єкти інтелектуальної власності для подальшої комерціалізації та задоволення переважно виробничих потреб.

Таким чином, між сферою інтелектуальної діяльності та товарними ринками завдяки формуванню і розвитку механізму комерціалізації інтелектуальної власності виникає діалектичний взаємозв'язок, унаслідок чого нематеріальний за своїм характером інтелектуальний продукт перетворюється на економічне благо і набуває товарної форми. Слід підкреслити, що зазначена суперечність не лише іманентно притаманна інтелектуальній власності, а й знаходить реальні форми прояву в економічній системі, що негативно позначається на інтересах творців інтелектуального продукту.

Як свідчить практика, завдяки уречевленню нематеріальних за своїм характером об'єктів інтелектуальної власності в матеріальних носіях, що мають товарну природу, широке коло економічних суб'єктів отримує доступ до корисних властивостей інтелектуального продукту, втіленого в товарі. Внаслідок цього учасники господарського обороту інтелектуальної власності набувають можливості свідомо чи несвідомо привласнювати не лише товар, вироблений у результаті комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності, а й окремі майнові права інтелектуальної власності, що безпосередньо шкодить економічним інтересам творця інтелектуального продукту.

Останньою суперечністю, що виникає у процесі реалізації і розвитку відносин інтелектуальної власності, є невідповідність між немайновою природою прав інтелектуальної власності, якими наділяється творець інтелектуального продукту на винятковій основі, та майновим характером тих прав інтелектуальної власності, які можуть вільно відчужуватися від творця та сприяють реалізації його економічних інтересів у процесі комерціалізації інтелектуального продукту.

Діалектична єдність протилежних за своїм змістом майнових та немайнових прав у межах права інтелектуальної власності є його специфічною ознакою. Зазначена діалектична єдність не лише знаходить свій прояв у реальних суспільних відносинах, а й закріплена законодавчими нормами. Стаття 418 ЦКУ прямо визначає зміст права інтелектуальної власності через систему особистих немайнових та майнових прав інтелектуальної власності [6].

Специфіка майнових та немайнових прав зумовлює суттєві відмінності між ними. Зокрема, немайнові права мають особистий характер на протилегу майновим, які мають виключно

речову природу. Саме немайнові права відображають нерозривний зв'язок творця з результатами його інтелектуальної діяльності, а також є реалізацією інтересів та особистої свободи творчості індивіда в створюваних ним нематеріальних благах.

Серед ключових характеристик немайнових прав інтелектуальної власності варто виокремити: невідчужуваність; відсутність економічного змісту; персональний характер; безстроковість; неможливість звернення стягнення; тісний зв'язок з особистістю творця інтелектуального продукту; безпосередній вплив на творчий розвиток індивіда.

Слід відзначити, що, незважаючи на загальну спорідненість, окремі види немайнових прав по-різному реалізуються у цивільно-правових відносинах. Зокрема, окремі немайнові права, зокрема право визнання особи творцем об'єкта інтелектуальної власності, безпосередньо зумовлюють виникнення комплексу майнових прав. Таким чином, майнові права володіють виключно речовою природою й є вторинними по відношенню до немайнових прав. Беручи до уваги антропоцентризм сучасної економічної парадигми, а також перетворення інтересів, прав та свобод людини на вищу соціальну цінність та центр суспільного і правового життя, саме немайнові права творця повинні розглядатися як базисний елемент права інтелектуальної власності.

Немайнові права на протилегу майновим юридично закріплюють зв'язок творця з результатом власної інтелектуальної праці, а також визначають його особливий правовий статус у суспільстві. Крім того, саме вони є точкою конвергенції суспільних та особистих інтересів творця, який поряд із матеріальною винагородою отримує суспільне визнання власних здібностей, таланту та інтелектуального потенціалу.

Серед ключових характеристик майнових прав інтелектуальної власності варто виокремити: відчужуваність; наявність економічного змісту; речовий характер; строковість; територіальну обмеженість; можливість звернення стягнення; тісний зв'язок із комерціалізацією об'єктів інтелектуальної власності; безпосередній вплив на можливість розпорядження результатами інтелектуальної діяльності та реалізації майнових інтересів творця [1, с. 141].

З усього переліку майнових прав лише право на використання об'єкта інтелектуальної власності та право на винагороду за його використання є відчужуваними. Інші майнові права є винятковими, невідчужуваними та можуть реалізовуватися лише творцем особисто. Крім того, навіть право на використання об'єкта інтелектуальної власності у визначених законом випадках може обмежуватися і ставати невідчужуваним. Наприклад, згідно з поширеною у світі практикою, право на комерційне наймену-

вання та географічне зазначення може відчужуватися на користь іншого суб'єкта лише разом із цілісним майновим комплексом особи, якій ці права належать.

Право на використання об'єкта інтелектуальної власності регламентується законодавством по-різному щодо різних об'єктів інтелектуальної власності. Зокрема, використанням об'єкта авторського права є його опублікування, відтворення, переклад, переробка, адаптація, аранжування, включення складовою частиною до збірника, публічне виконання, продаж, передання в оренду, імпорту тощо. Використанням винаходів, корисних моделей, промислових зразків вважаються виготовлення, пропонування для продажу, застосування або введення у господарський обіг продукту, виготовленого з їх допомогою. Нарешті, використанням товарного знаку визнається нанесення його на будь-який товар, упаковку, вивіску, етикетку, зберігання товару з нанесеним знаком із метою продажу, пропонування його для продажу, продаж, імпорту та експорту, застосування знаку в діловій документації чи в рекламі.

Таким чином, між майновими та немайнновими правами, які діалектично поєднуються у структурі права інтелектуальної власності, є значні відмінності, внаслідок чого майнові та немайннові права в реальних суспільних відносинах можуть протиставлятися одне одному. Невідчужувані та невідчутні для інших членів суспільства немайннові права відображають нерозривний зв'язок між творцем та результатом його інтелектуальної діяльності, тоді як відчужувані майнові права мають речовий та зобов'язальний характер і призначені для реалізації майнових інтересів творця у процесі комерціалізації результатів його інтелектуальної творчої праці.

Як свідчить практика, завдяки відчужуваності майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності певне коло економічних суб'єктів отримує доступ до корисних властивостей інтелектуального продукту. Внаслідок цього учасники господарського обігу інтелектуальної власності набувають можливості цілеспрямовано чи несвідомо привласнювати не лише майнові, а й окремі немайннові права, що безпосередньо шкодить інтересам творця інтелектуального продукту. Зазначена особливість реалізації відносин інтелектуальної власності на постіндустріальній стадії цивілізаційного розвитку поряд з іншими розглянутими нами суперечностями може негативно впливати на економічну динаміку та загальний рівень трансакційних витрат в економіці.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Результати дослідження сутності та передумов виник-

нення суперечностей розвитку інтелектуальної власності засвідчили, що залучення до сфери відносин інтелектуальної власності великої кількості різноманітних економічних суб'єктів, винятковий характер та складна структура права інтелектуальної власності, а також нематеріальна природа результатів інтелектуальної діяльності зумовлюють наявність складних економічних суперечностей у зазначеній сфері суспільних відносин. Суперечності розвитку інтелектуальної власності зумовлюються об'єктивно існуючими взаємодіями протилежних за своїм характером і водночас діалектично взаємопов'язаними економічними явищами і процесами.

Теоретичний аналіз сфери відносин інтелектуальної власності дав змогу виокремити три основоположні суперечності, які супроводжують їх розвиток: суперечність між сутністю інтелектуальної власності як важливого чинника конкурентоспроможності суб'єкта господарювання та її формою прояву як джерела монопольної влади на сучасних товарних ринках; суперечність між нематеріальним змістом об'єктів інтелектуальної власності та матеріальною формою їх вираження; суперечність між немайннвою природою та майновим характером прав інтелектуальної власності. За відсутності належного інституційного регулювання зазначені суперечності можуть спричинити довгострокові негативні наслідки для будь-якої національної економіки, що перебуває на постіндустріальній стадії розвитку та базується на активному використанні інтелектуального капіталу. У цих умовах лише комплексне вирішення суперечностей розвитку інтелектуальної власності є запорукою ефективного цивільного та господарського обігу результатів інтелектуальної діяльності, а також їх комерціалізації в рамках суспільного виробництва.

Актуальність і гострота проблеми забезпечення інноваційної модернізації національної економіки свідчить про об'єктивну необхідність подальшого дослідження особливостей реалізації та розвитку відносин інтелектуальної власності в умовах постіндустріальних трансформацій. Комплексного аналізу потребують питання інституційного забезпечення розвитку інтелектуальної власності в Україні, а також обґрунтування напрямів формування системи комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності в межах вітчизняної економіки. На наше переконання, лише вирішення притаманних відносинам інтелектуальної власності економічних суперечностей дасть змогу стимулювати розвиток національного ринку інтелектуальної власності та забезпечить інноваційне спрямування вітчизняного виробництва.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Базилевич В.Д. Інтелектуальна власність: підручник; 3-є вид. Київ: Знання, 2014. 671 с.
2. Базилевич В.Д. Тенденції розвитку та суперечності сучасного ринку інтелектуальної власності. Інтелектуальна економіка: глобальні тенденції та національні перспективи: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (Житомир, 26 травня 2016 р.). Житомир: ЖНАЕУ, 2016. С. 9–15.
3. Мікроекономіка: підручник / В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич, А.І. Ігнатюк та ін.; за заг. ред. В.Д. Базилевича; 2-е вид. Київ: Знання, 2008. 679 с.
4. Орлюк О.П. Дотримання прав інтелектуальної власності як моральна основа соціального прогресу. Альманах права. 2016. Вип. 7. С. 33–37.
5. Стовпець О.В. Суперечності системи охорони права інтелектуальної власності в умовах глобалізації. Часопис Київського університету права. 2011. № 2. С. 180–184.
6. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 09.07.2018).
7. Hall B. Open Innovation and Intellectual Property Rights – The Two-edged Sword. Japan Spotlight. 2010. Vol.1/2. P. 18–20.
8. May C. The Global Political Economy of Intellectual Property Rights: The New Enclosures. New York: Routledge, 2000. 216 p.